

تبیین مولفه‌های وعده نصرت الهی در قرآن مبتنی بر جهاد تبیین مقام معظم رهبری

سید ابوالفضل موسوی زاده^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۵

چکیده:

موضوع وعده‌های الهی به نصرت مومنین، موضوعی قرآنی است که در قرن حاضر مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته است، بحث از وعده‌های نصرت به مؤمنین بخشی از آن وعده‌های الهی است که در قرآن برای افراد و اجتماع مؤمنان بیان شده است، مسئله اصلی در این مقاله پاسخ به این سوال که برای تبیین مولفه‌های نصرت الهی در قرآن، به دنبال رهنمودهای مقام معظم رهبری درخصوص جهاد تبیین چه باید کرد؟ رسیدن به پیشرفت اسلامی در سایه وعده به نصرت الهی از وعده‌های الهی چیست؟ که با پایداری به آن‌ها برنامه قطعی پیشرفت برای جامعه را رقم خواهد خورد؟ مهم‌ترین مسائلی که در قرآن بر پایه همین وعده‌های نصرت به مؤمنین در قرآن تبیین شده مسأله ایمان به وعده نصرت است. رویکرد این مقاله واکاوی استفاده از بُعدهای مهمی مانند امداد الهی، اعتماد و توکل بر خدا از مهم‌ترین مولفه‌های پیشبرد و پیشرفت اسلام با توجه به وعده‌های الهی در قرآن است. به همین جهت به بررسی این وعده‌های الهی و ثمراتی که در جهت تبیین وعده‌ها دارد به روش فیش برداری و با ماهیت تحلیلی و توصیفی پرداخته شده است.

واژگان اصلی: وعده، نصرت الهی، الگوی پیشرفت، امداد الهی، مقام معظم رهبری.

مقدمه

رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت الله خامنه ای بارها، مفهوم و اصطلاح «جهاد تبیین» را مطرح کردند. ایشان در طی سال‌های قبل بارها این تعبیر را به کار بردند؛ ضمن اینکه واژه تبیین هم بارها در بیانات ایشان و در مباحث متفکران انقلاب اسلامی مطرح شده است. تبیین به معنای روشنگری و بیان حقیقت و واقعیت است. در حقیقت آنچه در تبیین مدنظر است، زدودن غبار بدفهمی، تحریف و کج فهمی از مفاهیم و معارف انقلاب اسلامی و همچنین فهمیدن تحلیل‌های نادرست، غلط و مغرضانه از رویدادها و پیشگیری از تحریف و دریافت نادرست است؛ بنابراین، تبیین در جهت روشنگری است، بدون جهت گیری خاصی که بخواهیم مطلبی را توجیه کنیم یا امر نادرستی را درست جلوه دهیم.

اگر بخواهیم تبیین را در معارف اسلامی و قرآن کریم ریشه‌یابی کنیم، مشاهده می‌کنیم که اصولاً پیامبران برای تبیین آمده‌اند؛ تبیین حقایق عالم، تبیین وجود خود انسان، تبیین ظرفیت‌های انسان، تبیین راهی که باید برود. به همین جهت، یکی از نام‌های قرآن کریم بیان است: «هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ»؛ قرآن تبیین‌کننده‌ای برای مردم است. رهبر انقلاب از موضع اسلام‌شناس معتقد به معارف انقلاب و قرآنی و معارف اسلامی می‌خواهد خط تبیین‌گری پیامبران و امامان را ادامه دهد..

براین اساس برخورد لازم دیدم که از این منظر نگاهی به تبیین مولفه‌های وعده نصرت الهی در قرآن به صورت گذرا داشته باشم.

مفهوم "وعد"

«وعد» در لغت به مفهوم عهد (قرشی، ۱۳۷۱ ش، ج ۷، ۲۲۷) و در اصطلاح تعهد کردن به انجام امری که، خواه آن امر خیر یا شر باشد. (مصطفوی، ۱۳۸۰ ج ۳، ۲۱۹). همچنین نفعی به شخص غیر می‌رسد یا این که ضرری از او در آینده دفع می‌گردد. (بحرانی، ۱۲۹۸، ۱۵۷) آیات بسیاری در قرآن کریم درباره بیان شده است.

شناخت الگوی پیشرفت جوامع نیازمند بازشناسی مولفه‌های وعده‌های الهی در قرآن است. با بررسی وعده‌های بیان شده در قرآن، جامعه به پیشبرد و پیشرفتی که به همه اهداف و مقاصد خود به بهترین شکل ممکن می‌رسد. مولفه‌های مهم پیشرفته اسلامی در آموزه‌های اسلامی به خصوص قرآن کریم به صراحت بیان شده است. مانند استواری و استقامت در راه در مسیر الهی که به اقتضای

هر یک از این مولفه‌ها وعده‌های الهی در پیشرفت جامعه اسلامی عمل خواهند نمود که عوامل از سقوط و انحطاط جامعه دور می‌نماید. در این مقاله تلاش می‌شود مهمترین مولفه‌های بیان شده در قرآن کریم در زمینه پیشرفت جامعه اسلامی در مورد وعده الهی به نصرت و یاری مسلمین بررسی گردد. مقاله حاضر به روش کتابخانه‌ای و از حیث ماهیت توصیفی-تحلیلی است. در حیطه اخلاقی و تفسیری بررسی شده است.

۱- حقانیت وعده‌های الهی

از آنجا که وعده‌های خداوند حق است؛ همیشه با واقعیات منطبق است. هیچگونه باطلی در آنها راه ندارد، همانطور که، قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ» (یونس/۵۵) «آگاه باشید وعده خدا حق است» از آنجا که قول خداوند همان فعل او است، وعده او نیز همان رفتاری است او با ما دارد که فعلاً برای ما غایب است و جنبه آینده را دارد، ولی برای خدای تعالی نه غایب است و نه جنبه آینده را دارد. (علامه طباطبائی، ج ۱۰، ۱۱۱) صدور خلف وعده نیز از خدا محال و وقوع وعده‌های او حتمی است: زیرا «خلف وعده» یا از جهت عدم قدرت و عجز بر انجام کاری، یا از جهت احتیاج، یا از جهت نسیان است، که این جهات در خداوند راه ندارد. (مکارم شیرازی، ج ۱۰، ۳۸۴) آنچنان که خداوند متعال فرموده: «فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلَفًا وَعَدِهِ رُسُلُهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ» (ابراهیم، ۴۷) پس گمان نبر که خدا وعده‌ای که به پیامبرانش داده، تخلف کند؛ زیرا خداوند قادر و انتقام گیرنده است. در آیاتی دیگر برای از بین بردن هر گونه شک، پس از قسم‌های فراوان، با تأکید می‌فرماید: «إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٍ» (مرسلات، ۷) «که آنچه به شما (درباره قیامت) وعده داده می‌شود، یقیناً واقع شدنی است. همه این آیات و آیات دیگر، بر حتمی بودن وقوع وعده‌های خداوند تأکید می‌نمایند، تا آنجا که حتی گمان تخلف این وعده‌ها نیز صحیح نیست. (علامه طباطبائی، ج ۱۰، ۱۱۰)

از طرفی دیگر اگر خلف وعده برای خدا جایز باشد، ارسال رسولان و تنذیر و تبشیر مردم کاری عبث بوده. باعث سلب اطمینان بندگان و سست شدن آنها در اطاعت و عبادت او میشود. (طیب، ۱۳۸۷، ج ۴، ۳۱۵)

۲- یقین و اعتماد به نصرت خدا

نصرت دین خدا و پایداری در راه او موجب اطمینان به تحقق وعده‌های الهی می‌باشد که این امر مانند موتور محرک مانع از ضعف و نابودی حرکت شتابان امت اسلامی است. نیرو، مقاومت و توان بر پایه‌های یقین و ثوق به لقاء الله، در سایه یقین به معیت و همراهی خداوند با صابران و

نصرت او محقق می شود. وقتی لشکر مومنین طالوت مقابل لشکر جالوت قرار گرفتند، صبر و ثبات قدم در راه خداوند درخواست نمودند. «وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» (بقره ۲۵۰) زمانی که خداوند متعال پایداری و استقامت همگی آنان را دید، همراهی آنان را در تحقق اهداف شان نمود و دشمنان آنان را شکست داد. «فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ» (انفال، ۶۵)

این وعده الهی در آیات دیگری مانند آیه «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ» (انفال، ۶۵) ترکیب شده است به هر مقدار که ایمان و صبر بیشتر و متعالی تر باشد ثمره اجتماعی آن که پیروزی است بیشتر خواهد بود. همانطوریکه ضعف ایمان و صبر موجب کاهش نتیجه آن است، لذا خداوند می فرماید «وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ» (انفال ۶۵). به نظر می رسد وجه وعده پیروزی و غلبه یک نفر از مومنین برده نفر از کفار در این آیه، به سبب فقدان فقه و فهم حقیقی کفار می باشد. این قرینه به ثبوت وجود فقه میان مومنین است. هیچ چیزی توان مقاومت در برابر ایمان را نخواهد داشت، از فقه و فهم صحیح آن است. فهم صحیح که به مومنین استقامت شجاعت، آرامش قلب اطمینان و اعتماد به خداوند و یقین به پیروزی یا شهادت را می دهد. جریان این وعده الهی در جنگ بدر می باشد که مسلمین با جمعیت اندکی در برابر لشکر ابوسفیان پیروز شدند. در مقابل، فقدان فقه، ضعف روحی و ضعف پایداری از عوامل موثر در فقدان یا ضعف در پیروزی است. ضعف مد نظر در این آیه ضعف در صفات ویژگی های روحی است که به ضعف ایمان برمی گردد. (طباطبایی، ۱۳۹۲، ج ۹، ۱۲۳-۱۲۴) «الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلَّمَ أَنَّ فِيكُمْ زَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ» (انفال ۶۶) وعده های الهی نسبت به مومنین موجب روشنی چراغ امید به آینده برای آنان است. به موجب ثبات قدم و پایداری، راه رسیدن به مقصد را به ارمغان می آورد. همچنین آثار اجتماعی مهمی مانند احساس پناهگاه، خوش بینی نسبت به تلاش و حرکت خویش، شوق به استمرار فعالیت شجاعانه، ترسیدن از کارشکنی و موانع موانع ایجاد شده توسط دشمنان را در پی دارد.

مقام معظم رهبری اعتماد به خدای متعال را موجب اعتماد به وعده های الهی می داند؛ و بر این مطلب اصرار دارند که در این زمینه کوتاهی صورت نگیرد، زیرا وقتی خدای متعال صریحاً وعده می دهد که «إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ» (محمد، ۷) ای کسانی که ایمان آورده اید! اگر (آیین) خدا را

یاری کنید، شما را یاری می‌کند و گام‌هایتان را استوار می‌دارد.» (وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ، (حج، ۴۰)) که اگر شما از دین او حمایت نمودید و از راه خدا پیروی کردید و آن را نصرت نمودید، خدا شما را نصرت خواهد نمود، لذا ما باید به این وعده اعتماد داشته باشیم. (رک، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۲/۰۶/۰۶)

۳- استقامت و پایداری در راه اهداف

جهاد و مبارزه برای حفظ و ترویج دین خدا برای رسیدن به پیشرفت، علاوه بر شایستگی و ارزشی بودن عمل، پی آمدهای را نیز به در پی دارد. یکی از آنها، برخورداری از امداد الهی است، اگرچه ممکن است در مواجه شدن با واژه امداد، به ذهن متبادر شود مقصود از امداد، فرستادن کمک‌های ظاهری است، اما با تأمل بیشتر روشن است که خداوند در موارد بسیاری با استفاده از تقویت فهم و درک، و یا نشان دادن راه و... به مدد آدمی شتافته و او را امداد رسانی می‌کند.

استقامت و ایستایی در مقابل مشکلات، موجب رفع موانع پیشرفت و مشکلات و ناگواری‌های زندگی می‌شود. صبر فردی در کنار صبر اجتماعی در قرآن کریم از وعده‌های الهی است. صبر فردی شامل صبر بر طاعت، صبر بر معصیت و صبر بر سختی‌های زندگی است. نمونه‌ی بارز از پایداری و استقامت بر صبر طاعت، صبر آسیه همسر فرعون است که وقتی فرعون از ایمان او مطلع شد بارها او را از این کار نهی نمود. او اصرار بر کنار نهادن اعتقادش داشت ولی این اعتقاد در وجود آسیه رسوخ کرده بود و هرگز تسلیم خواسته فرعون نشد. با دستور فرعون وی را به چهار میخ کشیدند. در آن هنگام به درگاه خدا تضرع نمود: «رَبِّ اِنِّی لَی عِنْدَکَ یَبِیْتُا فِی الْجَنَّةِ وَ نَجِّنِی مِنْ فِرْعَوْنَ وَ عَمَلِهِ وَ نَجِّنِی مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِیْنَ» (التحریم، ۱۱) پروردگارا برای من خانه‌ای در بهشت در جوار خود بنا کن و مرا از فرعون و کردار او نجات بده و از قوم ستمگر رهایی ده. در اثر استقامت و پایداری حضرت آسیه خداوند به ندایش لبیک گفت. صبر و استقامت آسیه توانست مانند انبیا و اولیای خدا از سختی‌ها و مشکلات او را نجات دهد. (رک؛ حیدری نراقی، ۱۳۸۴، ۳۷۳-۳۷۴)

خداوند در آیه‌ای خطاب به پیامبر (ص) می‌فرماید: «فَصَبِّرْ وَاعْلَمْ مَا کُذِّبُوا وَ اَوْذُوا حَتَّى اَتَاهُمُ نَصْرُنَا وَ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَ لَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِیِّ الْمُرْسَلِیْنَ (انعام/۳۴)؛ بر تکذیب و آزاری که دیدند شکیبایی ورزیدند تا یاری ما به آنان رسید تو نیز شکیبایی کن تا یاری ما به تو برسد این سنت خداست. این آیه مزبور در مقام بیان نهایت زیبایی صبر و بردباری آنان است و اشاره به وعده خداوند نسبت به حضرت و امداد آنان پس از بردباریشان است (رک؛ علامه طباطبائی، ۱۳۹۰، ج ۷، ۶۳).

همچنین مضمون آیه مبین صبر و بردباری پیامبر در برابر مشرکان و منکران نبوت پیامبر (ص) و آیات الهی است که نتیجه آن نصرت و یاری خدا است. (طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۷، ۲۴۱). در همین زمینه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند که کسی که صبر و استقامت ندارد، ایمان او پایدار نمی ماند (نراقی، ۱۳۸۴، ج ۳، ۲۸۸). بنابراین سختی ها و گرفتاری ها روحیه خداپرستی و تقرب به خدا در وجود انسان موجب تقویت وی می شود. به فضل خداوند امیدوارتر و از غیر خدا نا امید و فقط دست به سوی منبع فیض دراز می کند. خدای متعال نیز درحالی رحمت را به روی او باز میکند. مسلماً چنین کسی فقط به اصلاح خود می کوشد و در پی انجام اعمال صالح است. دیگر مشکلات در نظرش کوچک و حقیر می شود و با توکل و استمداد از خداوند و شناخت استعدادهای نهان خود بر مشکلات غلبه می کند.

صبر اجتماعی تحمل و سختی جمعی مردم است که با اعتماد مردم به صبر یکدیگر، تعاون و تعامل پدید آمده، اشتداد می یابد (رک؛ علامه طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۴، ۹۱) آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» و همچنین در آیه «فِنَّهُ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ» البقرة، ۲۴۹) خداوند به صبر و استقامت جمعی مومنین تحت رهبری الهی جامعه مانند (طالوت) که معیار کمیت عددی را در غلبه یافتن بر دشمنان نفی نموده است، و در مقابل معیار جدید معرفی نموده است. به نظر میرسد آیه در پی این است که همراهی و یاری خداوند، با وجود افراد صابر و پایداری نمودن در راه خدا، معیار مد نظر باشد. استقامت، نمود تلاش و جدیت مستمر در مسیر رسیدن به اهداف است به صورتی که خستگی، ضعف اراده و سستی در راه هدف و مقصد اعلامی اسلامی در او راه نمی یابد.

در آیه «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا»، (عنکبوت، ۶۹) و کسانی که در راه ما کوشیده اند، به یقین راه های خود را بر آنان می نمایم. مفسران منظور از جهاد در این آیه را جهاد عام دانسته اند، برخی معتقدند که نزول این آیه پیش از وجوب جهاد با دشمنان بوده. (قرطبی، بی تا، ج ۱۳، ۳۶۴ و ۳۶۵) عمومیت جهاد به معنای مبارزه با شیطان، ستیز با هوای نفس و جنگ با دشمنان دانسته شده. (علامه طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۶، ۱۵۱) منظور از امداد الهی در این آیه نشان دادن راه های نیک بختی و خیر در دنیا و آخرت است، که می توان آن را به هدایت بخشی تعبیر نمود (التفسیر المیزج: ۲۱، ۳۸) عامل بودن جهاد برای کسب امداد الهی با عنایت به ترتبی که درآیه مذکور وجود دارد، در بردارنده هدایتی است که متوقف بر جهاد و تلاش ذکر شده است، که به طور واضح استفاده می شود.

بنابراین جامعه مسلمان و مردم مومن هنگامی که در مسیر نصرت الهی قرار بگیرند وعده الهی برای آنان محقق می‌شود گاه از نصرت خداوند بهره‌مند شوند، هیچ‌کسی نمی‌تواند بر آنان غلبه کند. این بهره‌مندی از نصرت الهی است که خداوند فرموده «إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذَلْكُمْ» (آل عمران، ۱۶۰) و یا آیه یَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَصَرَّوْا اللَّهُ يَنْصُرْكُمْ وَ يَثْبُتْ أَقْدَامُكُمْ» (محمد، ۷) که پیروزی و بهره‌مندی از نصرت الهی، مشروط به یاری نمودن مومن شده است. که این مبین وعده خداوند است که یاری دهنده دین خدا با شرایطی خاص و به فضل الهی نصرت می‌دهد. منظور از تعبیر «إِنْ تَتَصَرَّوْا اللَّهُ» مجاهدت در راه خدا برای تعیین دین او و اعتلای کلمه حق است و نه امر دیگری (علامه طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۸، ۲۲۹)، مهمترین پیامد این وعده امداد الهی، پیروزی و ثبات قدم است، که روشن است ثبات قدم یکی از عوامل موثر در پیروزی و موفقیت است و موجب پیشرفت و تعالی جامعه اسلامی است. پس خداوند برای ملتی که در راه او قیام کنند هم اهل نصرت و هم عوامل آنها را به آنان اعطا می‌نماید.

۴- امید به امداد الهی

الگوی امید و انتظار در پیشگاه الهی برای پیشرفت جامعه اسلامی و مردم مسلمان ارزش بسیاری دارد و خداوند امداد و یاری خود را در پی این دو عنصر ارزشی به مردم رسانده است. نمونه ی نقش امید و انتظار در بهره‌مندی از نصرت الهی در ماجرای تغییر قبله در قرآن کریم تبلور یافته است، «قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَىٰ هَٰذَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ» (بقره، ۱۴۴) ما به هر سو گردانیدن رویت در آسمان را نیک می‌بینیم. پس باش تا تو را به قبله ای که بدان خشنود شوی برگردانیم؛ پس روی خود را به سوی مسجدالحرام کن. یهودیان، پیامبر اکرم (ص) را برای نداشتن قبله مستقل و رو کردن به قبله آنان، سرزنش می‌نمودند، پیامبر (ص) همیشه این امید را داشت که خداوند قبله مسلمانان را تغییر دهد، لکن بجهت خضوع و بندگی محض، این خواسته را هرگز اظهار ننمود، اما خداوند بدون اظهار وی خواسته قلبی ایشان را برآورده نمود و از سرزنش یهودیان امداد نمود. در آیه مذکور پیامبر اکرم (ص) با نگاه به آسمان منتظر وحی و پیام الهی در تغییر قبله به سمت کعبه بود، چرا که کعبه قبله پدرش ابراهیم، و جایگاه ارزشمندی در نزد اقوام عرب، و محل طواف آنان بود، و با آن آسان تر دین اسلام را می‌پذیرفتند و ایمان می‌آوردند. هم چنین مخالفت با یهود در داشتن قبله مستقل نیز حاصل می‌شد. (طبرسی، بی تا، ج ۱،

در بررسی ارتباط این آیه با موضوع بحث دو نکته مهم از برداشت میشود:

یکی عبارت «تَقَلَّبَ وَجْهَكَ فِي السَّمَاءِ» اشاره به نگاه پیامبر اکرم به آسمان و چشم دوختن به عالم بالا، و انتظار برگردادن قبله از بیت المقدس، دارد. (ابن جریر طبری، ۱۴۱۲، ج ۲، ۲۸) دیگر اینکه مقصود از جمله «فَلَنُؤَيِّنَنَّكَ قَبْلَهُ...» این است که اگرچه به حسب اعتقاد و ایمان پایدار به هر چه خداوند بگوید خشنود هستی، اما خداوند اراده کرده که به حسب طبیعت وجودی ات نیز خشنود باشی. (رک، زحیلی، ۱۴۱۸، ج ۱، ۱۸۸) لذا خداوند امدادش را برای پیامبر اکرم، پی آمد برای امید و انتظار وی قرار داده است، که گویای اهمیت عاملیت آن در امداد الهی است.

۵-ایمان

افراد مومن در برابر خدا تسلیم و در مقابل حقیقت خاضع اند. بر محور توحید و خداشناسی می چرخند. در منش و کش انسان موثراند. موجب امید به سعادت‌مندی و رسیدن به نعمت‌های ابدی و نجات از عذاب‌های جاودانی هستند (رک، مصباح یزدی، ۱۳۹۰، ۶۷).

در قرآن آیات مربوط به ایمان را می‌توان به چند صورت بیان کرد:

وعده پاداش بهشت: دسته‌ای از آیات وعده پاداش بهشت را برای مومنان بیان نموده‌اند «وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (توبه/۷۲)؛ خدا به مردان و زنان مؤمن، بهشت‌ها وعده داده که جوی‌ها در زیر آن روان است و در آن باغ‌ها جاودان‌اند و نیز مسکن‌های پاکیزه در بهشت‌های جاودان و خشنودی خداوند [از همه] بهتر است، این همان کامیابی بزرگ است». این آیه روی ایمان تکیه نموده و همه نعمت‌های بزرگ خداوند، حتی رضوان الهی را پاداش آن می‌شمارد (العروسی حویزی، بی تا، ج ۲، ص ۳۰۱). کسانی هستند به سبب پیروی از غرایز حیوانی خود به پیرامون توجه‌ایی ندارند. انگیزه‌های غریزی، آنان را به کارهایی وامی‌دارد و اصلاً توجه نمی‌کنند که راه دیگری هم وجود دارد که باید آن راه را پیمود، حقی هست که باید پذیرفت و باطلی که رها کرد، در واقع زندگیشان زندگی حیوانی است. از این جاست که قرآن با پیروی از گمان به مبارزه برخاسته، وی را به طلب علم و یقین، ترغیب می‌کند. در قرآن کریم آمده: «وَإِنْ تَطِيعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ» (انعام/۱۱۶)؛ و اگر بیشتر کسانی که در روی زمین‌اند پیروی کنی، تو را از راه خدا گمراه کنند که جز گمان را پیروی نمی‌کند و جز تخمین نمی‌زنند. (رک، قرائتی، ۱۳۸۳، ج ۲، ۵۳۹).

وعده به ارتباط بین ایمان و عمل: بین ایمان و عمل شایسته و نیز بی ایمانی و عمل شایسته رابطه ای دو سویه برقرار است. از سوی دیگر، آیاتی نیز تأثیر عمل شایسته را در رشد و بقای ایمان و تأثیر اعمال نادرست را در رکود و زوال آن اظهار می دارد (مصباح یزدی، ۱۳۹۰، ۸۶). «فَأَعْقِبْهُمْ نَفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ (توبه/۷۷): پس روی آورد آنها را از نفاقی در دل‌هایشان تا روز که ملاقات کنند او را برای آنکه تخلف نمودند با خدا که وعده کردند آن را و برای اینکه دروغ می گفتند. (کاشانی، ۱۳۴۴، ج ۴، ۲۸۹، تهران، ۱۳۹۱، ج ۲، ۶۰۴)

وعده به نصرت در سایه ایمان: «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَأَنْتَقَمْنَا مِنْ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ (سوره روم: ۴۷/۳) در حقیقت، پیش از تو فرستادگانی به سوی قومشان گسیل داشتیم، پس دلایل آشکار برایشان آوردند، و از کسانی که مرتکب جرم شدند انتقام گرفتیم، و یاری کردن مؤمنان بر ما فرض است.» خداوند در ذیل آیه به نصرت و امداد مؤمنین پرداخته، منظور از امداد در این آیه به چند وجه آمده است که در ذیل بیان می شود:

اول اینکه: مقصود از امداد رفع عذاب و فرجام بد از مؤمنان، و دور ساختن شر دشمنان از آنان است. روایتی نیز امّ درء نقل نموده است که پیامبر فرموده که هر کسی از مسلمانان از آبروریزی مسلمان دیگری جلوگیری کند، بر خدا واجب می شود که آتش جهنّم را از او بر گرداند، و سپس آیه مزبور را تلاوت کرده و به آن استشهاد نمود، و روشن است که استشهاد پیامبر به آیه شریفه، مبین این است که مقصود از امداد در این آیه بازداشتن از عذاب جهنّم است. (طبرسی، ۱۳۶۰، ج ۳، ۴۹)

دوم: مقصود از امداد آنان، امداد در امور دنیا است. (آلوسی، بی تا، ج ۲۱، ۵۲)

سوم: مقصود از امداد مؤمنان، هلاکت و نابودی مخالفان و دشمنان، و نجات دادن مؤمنان از دست آنان است، و هلاکت مخالفان نیز به خاطر مؤمنان است. (علامه طباطبائی، ۱۳۹۰، ج ۱۶، ۱۹۹)

چهارم: مقصود از امداد مؤمنان، نجات آنان به همراه پیامبرانشان از دست تکذیب کنندگانشان می داند؛ (ابن الجوزی، ۱۴۰۷، ج ۶، ۱۵۵)

پنجم: در جایی دیگر امداد الهی را مخصوص پیامبر و امت وی می دانند، چرا که خداوند وعده امداد و یاری به آنان داده است. (ثعالبی، بی تا، ج ۴، ۳۱۶)

بنابراین چنانچه ملاحظه شد مقصود از امداد الهی، امداد و یاری رسانی خداوند در تمام ابعاد زندگی است.

۶- توکل

توکل و اعتماد بر ذات خداوند از جمله عوامل عقیدتی که موجب جلب امداد الهی و پیشبرد الگوی پیشرفت به شمار می آید، خداوند در این زمینه ات بسیاری بیان نموده که به بررسی چند آیه پرداخته می شود.

تحریض بر توکل: خداوند در این زمینه فرموده «إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذَلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ مَعْدِهِ يَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ» (آل عمران: ۱۶۰) اگر خدا شما را یاری کند، هیچ کس بر شما غالب نخواهد شد؛ و اگر دست از یاری شما بردارد، چه کسی بعد از او شما را یاری خواهد کرد؟ و مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند. منظور خداوند از جمله «وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ»، این است که ای مؤمنان! به خدا توکل نمایید، و از غیر خداوند دوری کنید، و به احکام او پایبند باشید، و با دشمنان او بجنگید، چرا که شما را کفایت می نماید و مشمول امداد خویش می کند (رک، ابن جریر طبری، ۱۴۱۲، ج ۴، ۲۰۵) بنابراین مفهوم آیه حاکی از تحریض بر توکل، پس از ذکر امداد و نسبت آن به خداوند است. لذا عامل بودن توکل برای دریافت امداد الهی در این آیه روشن و واضح است، امام علی (علیه السلام) در این زمینه می فرماید: «نیرومندترین مردم در ایمان، با توکل ترین آنان است» (تمیمی آمدی، ۱۳۸۲، حدیث ۳۱۵۰). ایمان موجب دوری از معصیت ها میشود که به خاطر تقرب به خداوند، منجر به پدید آمدن اخلاقی نیکو در انسان می شود پس ایمان واقعی از آن کسانی است که به خدا توکل می کنند.

اگر توجه و تکیه انسان به طور کامل بر خدا باشد موجب توکل و کارساز است، ولی اگر به غیر خدا باشد بی اثر خواهد بود این توکل نتیجه ایمان است، به طوری که هرچه ایمان قوی تر باشد، توکل هم بیشتر است (محدثی، ۱۳۹۰، ۱۳۸).

وعده نصرت در کمال: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ (نور/۵۵)؛ خداوند به کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند وعده می دهد که قطعاً آنان را حکمران روی زمین خواهد کرد. مفسرین احتمالات زیادی داده اند اما آن چه مهم است که خداوند به مؤمنین وعده می دهد که به زودی جامعه صالحی مخصوص به خودشان درست می کند و زمین در اختیارشان می گذارد و دینشان را در زمین متمکن می سازد و امنیت را جایگزین ترسی که داشتند می کند. امنیتی که دیگر از منافقین و کید آنان و از کفار بیمی نداشته باشد» آرامش زندگی دنیوی و سعادت اخروی نصیب کسانی خواهد شد که ایمان قلبی به خدا داشته و در همه

حال خدا را حاضر و ناظر در اعمال و رفتارشان ببینند و این کمال حقیقی انسان است که موجب به دست آوردن وعده های الهی می شود (طباطبایی، ۱۳۶۷، ج ۱۵، ۲۰۹).

بر این اساس، کسی که اعتقاد قلبی پیدا نماید که غیر خدا فاعلی نیست. هیچ قوه و قدرتی جز از جانب او نخواهد بود، و فقط کفایت به او برای بندگان خویش کافی است. هم علم و قدرت کامل و هم به همه بندگان. توجه و عنایت تمام دارد. برتر از قدرت او قدرتی، و بالاتر از علم او علمی، و بالاتر از توجه او توجهی نیست. لذا بندگان بر خدا تکیه خواهد نمود و به کسی غیر از او نه در ظاهر و نه در باطن توجه نخواهد نمود

۷- ناامیدی از غیر خدا

سنت خدا بر این قرار گرفته که همه کارها در دنیایر اساس علت ها و اسباب طبیعی عادی انجام پذیرد؛ و تا جایی که ممکن باشد عوامل غیر عادی را جایگزین عوامل عادی نکند؛ اینگونه نیست که رزمندگان مؤمن بدون هیچ گونه ابزار و آلات جنگی در میدان مبارزه و جنگ پیروز شوند؛ بلکه بالعکس، به آنان دستور فراهم آوردن تدارکات جنگی می دهد، «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ...» (انفال: ۶۰) و هر چه در توان دارید از نیرو و اسبهای آماده بسیج کنید. در هر صورت ممکن است همه این اسباب مادی و طبیعی نتوانند کارساز شوند، و شکست مسلمانان خطرات فراوانی نیز در پی داشته باشد، این جا است که پس از نومید شدن از اسباب مادی و قطع امید نمودن از آنها، امدادهای الهی شامل آدمی می شود.

در آیه «حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَرَ لِّلرَّسُولِ وَقُتِلُوا أُنْهَىٰ عَنْهُمُ الْغُلُوبَةُ فَجَاءَهُمْ نَصْرٌ مِّنَّا» (یوسف: ۱۱۰) تا هنگامی که فرستادگان ما نومید شدند و مردم پنداشتند که به آنان واقعاً دروغ گفته شده، یاری ما به آنان رسید. دیگری به بیان مخالفت های برخی از گروه ها در برابر پیامبران می پردازد، و می فرماید: آن قدر مخالفت کردند که پیامبران از ایمان آوردن آنها نومید گشتند، و در آن حال امداد الهی به فریاد آنان رسید. خداوند در این آیه یادآور می شود که نصرت و امداد او بر پیامبران الهی، در حالت شدت فشارها و انتظار فرج و گشایش در امور، فرود می آید (تفسیر ابن کثیر، ۱۴۰۶، ج ۲، ۵۱۵) برای نومیدی پیامبران دو معنا و مفهوم وجود دارد: یکی به این معنا که از تصدیق قوم خودشان نومید گشته اند، چنانکه ابن عباس گفته و دیگری اینکه از نزول عذاب برای قومشان به جهت تاخیر، نومید شدند، چنانکه مجاهد گفته است (رک، ۱۴۰۷، ابن جوزی، ج ۴، ۲۲۱)

۸- نهرا سیدن از غیر خدا

مولفه های الگوی پیشرفت همانطور که عتماد به وعده الهی؛ شرط ایجابی آن بود شرط سلبی آن هم عدم هراس از غیر خدا است. این وعده الهی شجاعت داشتن، از مانعیت دشمنان یا شکست هراس به دل راه ندادن است.

مطابق تعایم دینی ترس از غیر خدا نکوهیده است. از این رو، در صورت تهدید دشمنان نباید ترس بر آنان غلبه کند بلکه باید با توکل بر خدا در برابر دشمنان بایستد و از هیچ کس و هیچ چیز نهرا سندن.

در قرآن آمده: «...فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ (آل عمران/۱۷۵)؛ پس اگر مؤمن هستید از آنان ترسید، از من بترسید». مؤمن واقعی از غیر خدا نمی ترسد و می داند که ایمان از شجاعت جدا نیست (قرائتی، ۱۳۷۵، ج ۴، ۲۰۳)؛ چرا که او به مطمئن ترین دستگیره ها تمسک جسته است و به خوبی می داند که قدرت های پوشالی در برابر اراده ی خداوند، تاب کوچک ترین مقاومتی ندارند (مطلبی فشارکی، ۱۳۹۶، ۱۷۸). بنابراین رمز رعب ستمگران از اولیای الهی، در همین اثر ایمان آن ها نهفته است؛ چون آن ها به برکت ایمان به جایی رسیده اند که از هیچ قدرتی جز خدا هراس به دل راه نمی دهند (جرعه ای از زلال آثار ایمان، ۱۳۸۴، ۳).

نتیجه گیری

۱- وعده های خداوند حق است و هیچ گونه تخلفی در آنها راه ندارد. بنابراین خداوند وعده ای که به پیامبرانش داده است، تخلف در آنها راه ندارد. خداوند برای از بین بردن هر گونه شک و ابهامی در قرآن پس از قسم های فراوان، تاکید می نماید که آنچه وعده داده می شود، حقیقتاً و یقیناً به واقعیت میرسد و شدنی است.

۲- ثبات قدم و پایداری نسبت به وعده های الهی موجب رسیدن به رشد و تعالی و پیشرفت می شود. همچنین موجب تلاش در جهت شوق به استمرار فعالیت و در نظر نگرفتن کارشکنی و موانع ایجاد شده توسط دشمنان می شود. هر چقدر یقین و اعتماد به وعده های الهی بیشتر و متعالی تر باشد ثمره های آن که پیروزی است بیشتر خواهد بود.

۳- استقامت و ایستادگی در مقابل ناگواری های زندگی و صبر فردی در کنار صبر اجتماعی از مولفه های وعده های الهی در زمینه نصرت است که موجب رشد و تعالی است. همچنین موجب

رفع موانع پیشرفت و مشکلات و ناگواری های زندگی می شود. این ایستایی و ایستادگی از امور ارزشی و شامل وعده های الهی است.

۴- در سایه توکل به خداوند عدم اطاعت از کافران و منافقان سفارش شده، که لازمه آن استقامت و پایداری در برابر مشکلات ایجاد شده توسط آنان است. مطابق دستورات خداوند ترس از غیر خدا نکوهیده شمرده شده است. از این رو، در این صورت در برابر آنان نباید ترس را راه داد بلکه باید با توکل بر خدا در برابر دشمنان ایستاد و از هیچ کس غیر از نهراسند تا به پیشرفت و تعالی رسید.

منابع

قرآن کریم.

- ابن جریر طبری، جعفر (۱۴۱۲). جامع البیان، بیروت: دارالمعرفه.
- ابن جوزی، أبی الفرج عبد الرحمن بن علی (۱۴۰۷). زاد المسیر فی علم التفسیر، بیروت: مکتب الإسلامی.
- ابن کثیر، عماد الدین (۱۴۰۶). تفسیر ابن کثیر، بیروت: دار المعرفه.
- ابن کثیر، اسماعیل بن عمر، تفسیر القرآن العظیم، تحقیق محمد حسین شمس الدین، چاپ اول، بیروت.
- آلوسی، شهاب الدین سیّد محمود (بی تا). روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- بحرانی، هاشم بن سلیمان (بی تا). البرهان فی تفسیر القرآن، تحقیق قسم الدراسات الاسلامیه موسسه البعثه.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۸۲). غررالحکم و دررالکلم، قم: انتشارات امام عصر (عج الله).
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۸۲). غررالحکم و دررالکلم، تهران: دانشگاه تهران.
- تهرانی، مجتبی (۱۳۹۱). کیش پاراسایان، تهران: پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- حیدری نراقی، علی محمد (۱۳۸۴). ۴۰ موضوع از گفتار نراقی، قم: انتشارات دارالنور.
- زحیلی، وهبه بن مصطفى (۱۴۱۸). التفسیر المنیر فی العقیده و الشریعه و المنهج، چاپ دوم، بیروت - دمشق: دار الفکر - المعاصر.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۹۰). المیزان فی تفسیر القرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- طبرسی، فضل ابن حسن (۱۳۶۰). تفسیر مجمع البیان، تهران: انتشارات فراهانی.
- طیب، عبد الحسین (۱۳۷۸). اطیب البیان، تهران: انتشارات اسلام.
- العروسی حویزی، عبدعلی بن جمعه (بی تا). نورالثقلین، بی جا: بی نا.
- عیاشی، محمد بن مسعود (بی تا). تفسیر عیاشی، قم: مکتبه علمیه الاسلامیه.
- فیض کاشانی، ملا محسن (بی تا). تفسیر صافی، بی جا: بی نا.
- فیومی (بی تا). مصباح المنیر، بی جا: بی نا.
- قرائتی، محسن (۱۳۸۳). تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن.
- قرشی، سید علی اکبر (۱۴۱۲). قاموس القرآن، ششم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- کاشانی، محسن (۱۳۴۴). الصافی فی تفسیر کلام الله، بی جا: دارالمرتضی.
- سیدنژاد، میرصادق (۱۳۸۴). جرعه ای از زلال وحی آثار ایمان در قرآن، گلبرگ، ۶۹.
- محدثی، جواد (۱۳۹۰). درسنامه اخلاق، بی جا: مرکز بین المللی ترجمه و نشر مصطفی.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۰). انسان سازی در قرآن، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی. مصطفوی، حسن (بی تا). التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، چاپ سوم، بیروت - لندن - قاهره، ناشر دار الکتب.

مطلبی فشارکی، مریم (۱۳۹۶). مبانی و اصول تربیت اخلاقی در زندگانی حضرت موسی (علیه السلام)، قم: نشر هاجر.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۰). تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب اسلامیة.